

Kremnická mincovňa: od prevzatia do služieb prvej ČSR v roku 1918 po začiatok razenia mincí¹

Peter Zoričák

Kremnická mincovňa má veľký význam pre zabezpečenie mincového obeživa štátu. Je svetovým unikátom, keďže bez prerušenia produkuje mince od jej založenia kráľom Karolom Róbertom dňa 17. novembra 1328. Po oslavách 690. výročia založenia si pripomenula aj 100. výročie začiatku jej služieb pre Československú republiku, datovaného dňom 16. decembra 1918.

¹ Tento príspevok vznikol ako písomná forma úvodného slova autora predneseného pri príležitosti vernisáže začiatkov československého mincovníctva v Národnej banke Slovenska – Múzeu mincí a medailí v Kremnici.
² Odpis originálneho dokumentu.

Udalosti spojené s vyhlásením novej republiky 28. októbra 1918 v Prahe a 30. októbra 1918 v Turčianskom Svätom Martine boli len začiatkom budovania nového štátu. Najprv bolo treba vojenskou mocou obsadiť najmä územie Slovenska a vytýčiť jeho hranice, prevziať do rúk československých úradov výkonné zložky štátnej moci, úrady, školy a priemyselné podniky.

Išlo o veľmi zložitý proces, ktorý možno ilustrovať udalosťami spojenými s prevzatím kremnickej mincovne do správy československých úradov patriacich organizačne pod Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska na čele s ministrom

Vavrom Šrobárom. Ministerstvo sídlilo od 12. decembra v Žiline, odkiaľ rozširovalo svoju reálnu pôsobnosť podľa postupu československých vojenských jednotiek. Mesto Kremnicu zaujal oddiel v sile pol stotiny 15. decembra 1918. Na druhý deň, 16. decembra, prišlo k prevzatiu mincovne. Za vojenskej asistencie prišiel do podniku Ing. Aurel Lehotský, komisár ministerstva pre bane a huty, spolu s JUDr. Ľudovítom Medveckým, komisárom ministerstva pre financie. Na čele vojenskej asistencie stál kapitán Pavel Varsík, komisár pre vojenské veci.

O celej udalosti hovorí písomný dokument vo forme zápisnice (box)².

Ing Aurel Lehotský

Kapitán Pavel Varsík

„Zápisnica zostavená dňa 16. decembra 1918 v Kremnici v Štátnej mincovni o prevzatí tejto menom Česko-slovenskej republiky.

Dr. Ľudovít Medvecký ako vládny referent finančnej správy pre Slovensko spolu s hlavným bankským inžinierom Aurelom Lehotským a stotníkom (kapitánom) československej armády Pavlom Varsikom oslovil námestného správcu mincovne Eduarda Schuberta, aby oddal mincovňu s celým jej zariadením a zásobami Československej republiky.

Námestný správca E. Schubert oznámil, že správca mincovne Koloman Ürmössy 9. decembra t. r. z Kremnice odišiel a ďalším vedením je on poverený. Proti prevzatiu síce protestoval, ale pod tlakom okolností ako násilia sa tomu neprotivil a mincovňu v skutočnosti oddal Česko-slovenskej republike.

Za tým podpísaní v sprievode úradníctva prezreli mincovňu a ustálili, že väčšia čiastka strojov je odmontovaná a odnesená a že kovu a surových tovarov vôbec nieto ako ani nových novorazených peňazí (mincí). Kvôli podrobnému prevzatiu a ustáleniu toho, čo bolo z mincovne v posledných časoch odnesené a odoslané, oddá nástupný správca Aurelovi Lehotskému ako dozorcovi mincovne podrobný inventár a popisy. Úradníci a nám. správca jednohlasne uznali, že mincovňa pracovala do prvých dní decembra a že stroje a zásoby len v posledných 2 – 3 týždňoch boli do Pešti (IX. Kinizsi utca 9) odoslané. Balenie jednotlivých čiastok bolo už síce v 1914 nariadené, ale až v poslednom čase prevedené. Vl. referent Dr. Ľudovít Medvecký prehovoril potom slovensky a nemecky ku zhromaždenému robotníctvu, upokojil ich, že každý dostane zatiaľ doterajší svoj plat a iné požitky, ale je povinný pracovať prípadne aj na inom mieste, keďže práca v mincovni je zastavená. Robotníci výkrikom dali sľub poslušnosti Česko-slovenskej republike.

Úradnícky zbor sa odvolával, že má rozkaz od uhorskej vlády, aby úradníci zostali pri mincovni do tých čias, kým prepustení alebo inam preložený nebudú. Sľub poslušnosti vl. referent od nich nežiadal, keďže je práca mincovne zastavená, žiadal ale, aby prisľúbili, že sa proti zákonom Čsl. republiky a jej záujmom neprehršia. Keď toto do rúk vl. referenta úradníci prisľúbili, dal im vl. referent privolenie, že dočasne môžu ostať pri mincovni.

Stav pokladnice bol preskúmaný a ustálené bolo, že hotovosť činí 36 009,82 K bez hotovosti patriacej bratskej pokladnici mincovne kremnickej a bratskej pokladnice baníctva, ktorých stav ustáli osobitne Aurel Lehotský. V hotovosti 36 009,82 sú i hotovosti cudzích základín obsiahnuté.

VI. referent poveril dočasným dozorom nad mincovňou Aurela Lehotského, hl. inžiniera, a vydal úpravu, že ďalšie vyplácania peňazí a vydávania potravných článkov sa len proti asignácii jeho môžu prevádzať.

VI. referent upokojil úradníkov a robotníkov, že okrem riadnych platov Česko-slovenská republika vydala úpravu, aby aj penzie a podpory podľa doterajšieho spôsobu boli vyplácané podržujúc si pritom právo revízie ohľadom ďalšieho vyplácania.

Po prečítaní podpísané.“

(Šestnásť podpisov za odovzdávajúcu stranu a tri podpisy komisárov za preberajúcu stranu)

Mincovňa sa dostala organizačne pod Vládny komisariát pre bane a hutu do právomoci Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Nad podnikom vykonával dozor Ing. Aurel Lehotský. Podľa zápisnice však podnik viedli naďalej uhorskí úradníci, až kým nenastúpili noví úradníci, väčšinou českej národnosti.

K prevzatíu hlavného puncového úradu, ktorý fungoval nezávisle od mincovne, prišlo 2. januára. Prevzal ho pre ČSR komisár pre verejné práce Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska Ing. Štefan Janšák spolu s Ing. Aurelom Lehotským. Pri prehliadke puncového úradu sa zistilo, že boli odvezené len drahé kovy a platinové sitká, ostatné zariadenie zostalo neporušené. Mincovňa ho neskôr používala vo svojom laboratóriu pri lúčobni drahých kovov. Osadenstvo úradu zložilo sľub vernosti a mincovňa ho okrem riaditeľa v dôchodkovom veku prevzala do svojho stavu.

Začiatkom februára odišiel správca mincovne Ing. Aurel Lehotský do Banskej Štiavnice, kde sa venoval preberaniu banského podniku. Zmena v pomeroch mincovne nastala príchodom Ing. Rudolfa Grundta, ktorý dovtedy pôsobil vo vedení Štátnej hutu v Příbrame a predtým pracoval niekoľko rokov vo viedenskej mincovni, a Ing. Karla Kuču, pôsobiaceho vo funkcii námestníka riaditeľa hlavného puncového úradu vo Viedni. Grundt vo funkcii riaditeľa mincovne a Kuča ako jeho námestník dostali poverenie na likvidáciu kremnickej mincovne a hlavného puncového úradu v Kremnici od ministra Šrobára. Obaja prišli do Kremnice 5. februára 1919. Najprv sa ohlásili u správcu Ing. Aurela Lehotského, potom na základe svojich dekrétov žiadali riaditeľa Ťermössyho o odovzdanie podniku. Ťermössy tak po krátkom zdráhaní urobil, čo zároveň znamenalo koniec jeho služby v mincovni. Na dôchodok zároveň odišiel aj jeho zástupca Eduard (Ede) Schubert, ktorý viedol celé vyprázdnenie mincovne. Riaditeľ Grundt sa však onedlho stal obeťou administratívneho chaosu v situácii, keď ešte nebolo jasné, či je mincovňa podriadená Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska, ministerstvu financií v Prahe alebo Vládnemu komisariátu pre bane, hutu a podniky na Slovensku patriacemu pod ministerstvo verejných prác. Podľa komisariátu Grundt prekročil svoje poverenie najmä prijíma-

ním nových zamestnancov. Grundt sa odvolával na ústne poverenie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára, ktorý ho údajne poveril postupnou obnovou činnosti mincovne. Napokon však bol nútený odísť späť do Příbramu. Na jeho miesto bol 1. apríla 1919 ustanovený do funkcie dočasného správcu Ing. Karel Kuča.

Sľub vernosti zložilo novej republike 80 stabilných robotníkov a podúradníkov. Sľub odmietli len dvaja podúradníci. Zo 16 úradníkov zložili sľub len šiesti.

Vo februári bola prijatá skupina českých robotníkov, ktorí opustili službu vo viedenskej mincovni. Išlo o odborníkov, z ktorých sa niekoľkí osvedčili a pracovali v mincovni až do začiatku päťdesiatych rokov. Boli to Václav Anschlag, Otokar Příhoda, Václav Bukvaj, Matěj Klimeš a Petr Staněk. Prijatie viedenských robotníkov však narazilo na odpor členov bratskej pokladnice. Vedenie mincovne odôvodňovalo ich prijatie okrem iného aj tým, že „treba počítať, aby robotníci viedenský posilnili národné vedomie menej spoľahlivých spolupracovníkov“.

Dňa 9. marca 1919 nastúpil do podniku aj bývalý vedúci elektroprevádzky viedenskej mincovne František Vondráček.

Vládny komisariát rezolútne žiadal mincovňu, aby všetky rozhodnutia dávala schváliť len jemu. Vedenie mincovne však túto časť agendy posielalo najprv na rozhodnutie Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska a ministerstvu financií, a komisariát dostával už hotové rozhodnutia. Bol tak nútený okrem iného brať na vedomie menovacie dekréty nových úradníkov. Takto nastúpili do služieb mincovne 11. marca 1919 Ing. Julius Juren, Ing. Ján Horák a Ing. Bohuslav Iran.

V tom čase sa skončilo obdobie pochybností o zachovaní mincovne v Kremnici. Mestský úrad v Kremnici sa 15. apríla 1919 uzniesol na podaní intervencie na príslušné ministerstvá s tým, že v prípade úspechu mesto poskytne sumu 30 000 korún na opravu strechy lúčobne drahých kovov. Dňa 2. mája 1919 mesto dostalo správu od ministra Rašína, že mincovňa v Kremnici bude zachovaná.

Do konca roku 1919 prišli do mincovne rytci: František Serafín Francl (legionár z Francúzska), medailér Jan Čejka z Viedne a Anton Hám, ktorý sa

vrátil z nedokončených štúdií na umeleckej škole v Budapešti. Rytci pracovali pod vedením akademického sochára Josefa Rejsnera, prevzatého zo služieb mincovne pod uhorským riaditeľstvom. Najmä Rejsner a Čejka zohrali dôležitú úlohu pri technickej príprave produkcie československých obehových mincí.

Do 1. decembra 1919 zasahoval do činnosti mincovne aj Vládny komisariát pre bane, huty a podniky na Slovensku ako orgán ministerstva verejných prác v Prahe. Chaos v organizačnom začlenení, ktorí znamenal vo vedení a v novom zariadovaní podniku veľa problémov, sa skončil k 1. decembru 1919, keď vládnym komisariátom oznámil mincovni, že odovzdáva celú agendu mincovne Generálnemu finančnému riaditeľstvu ministerstva financií, pretože sa jednotlivé predbežné práce na obnovenie mincovne už skončili.

Rozhodnutie ministra financií Aloisa Rašina o zachovaní mincovne v Kremnici a začlenenie podniku pod ministerstvo financií bolo konečným správnym rozhodnutím pre ďalší vývoj podniku. Ministerstvo financií poverilo obstarávaním všetkých záležitostí spojených s mincovňou Bankový úrad ministerstva financií. Riaditeľ bankového úradu Kučera so svojím podriadeným Krejzom vynaložili veľké úsilie, aby sa s razením československých mincí mohlo začať čím skôr. Bolo treba zadovážiť nové strojové zariadenie, pripraviť ideové návrhy na nové mince a získať definitívne modely prostredníctvom súťaže, a dokončiť organizačne zodpovedajúce začlenenie mincovne v rámci rezortu ministerstva financií.

Predstavitelia bankového úradu museli okrem toho vyriešiť veľmi naliehavú úlohu spojenú s personálnym obsadením funkcie riaditeľa podniku. Mal to byť odborník, ktorý by dokázal zladit' obstarávanie strojov a mincových kovov s organizovaním výroby, výchovou mladých vedúcich pracovníkov a v neposlednom rade vyriešiť zamestnanecké pomery v mincovni.

Vedenie podniku začalo obstarávať strojové zariadenie ešte pod správou Vládneho komisariátu Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Začalo s objednávkami na prvé obrábacie stroje, vyžiadalo si ponuku na celkovú elektrifikáciu mincovne a zabezpečilo prvé stavebné opravy.

Obstarávanie strojov na razenie mincí s celým príslušenstvom už realizoval bankový úrad. Po vyčerpaní všetkých možností, ako získať informácie o možnosti zakúpenia hotových strojov od firmami po celej Európe (po odmietnutí ponuky maďarskej strany vrátiť niekoľko odvezených strojov výmenou za podnikový archív), bankový úrad mincovni oznámil, že na základe výsledkov ponukového pokračovania bude dodávka strojov zadaná firme Vulkan vo Viedni. Firma sa zaviazala dodať stroje v lehote piatich mesiacov, ak dostane mesačne 12 až 15 vagónov uhlia. Bankový úrad zároveň oznámil, že mincovňa má byť pripravená vyslať cez vianočné sviatky 1919 do Prahy svojho úradníka na výber vhodných strojov. Výber sa uskutočnil po 5. februári 1920. Z Prahy vycestovali zamestnanci mincovne, Ing. Ján Horák a František

Vondráček. Už 19. februára prijala mincovňa zmluvu uzavretú medzi ministerstvom financií a firmou Vulkan na celkovo 18 kusov strojov potrebných na zabezpečenie razenia obehových mincí. Išlo najmä o tri raziace stroje vzoru PMd, o sedem kusov vzoru PMm a dva kusy vzoru PMg, ktoré sa líšili silou úderu a mali byť určené na použitie pri razení všetkých druhov obehových mincí.

V znení zmluvy sa premietli povojnové problémy s obstarávaním základných surovín. Mincovňa sa zaviazala, že bude pomáhať pri obstarávaní surového železa z Vítkovických železiarní, kujného železa a ocelevej liatiny zo Škodových závodov v Plzni, pokiaľ by ich nebolo možné obstarat' na území Rakúska.

Pri novom zariadovaní mincovne bolo treba prekonať mnoho problémov zapríčinených dôsledkami vojny, odvozom celého zariadenia mincovne do Budapešti, nedostatkom odborníkov, materiálov a zariadení, colnými bariérami medzi novými nástupníckymi štátmi i sociálnymi nepokojmi.

Celý zložitý proces s obstarávaním zariadenia skomplikoval v máji a júni ešte vpád maďarského bolševického vojska, ktorý bol zastavený len 10 km južne od Kremnice. Vedenie mincovne bolo evakuované aj s rodinami do Turčianskeho Svätého Martina a Žiliny. Raziareň mincí sa zmenila na väzenie zajatých vojakov. Po odchode vojska z mincovne zmizlo všetko náradie tak, že „nezostal ani pilník“.

Krátko po tom došlo k vyriešeniu dvoch, pre mincovňu zásadných problémov. Prvým bolo podpísanie tzv. prvej kolektívnej zmluvy medzi ministerstvom financií a bratskou pokladnicou minciarov, ktorá riešila pracovné a sociálne podmienky stálych zamestnancov. Druhým bolo rozhodnutie o výbere riaditeľa mincovne, ktorý by bol technickým aj organizačným odborníkom, schopným zabezpečiť začiatok produkcie mincového obeživa a celého chodu podniku. Výber padol na bývalého riaditeľa viedenskej mincovne, dipl. Ing. Demetera Petrovitsa. Tento rodák zo Zemuny vo Vojvodine bol špičkovým odborníkom v odbore mincovníctva a poznal aj pomery v kremnickej mincovni z predprevratového obdobia. Bez jeho vedenia by bol začiatok razenia prvých československých mincí ťažko mysliteľný. Petrovits nastúpil službu 13. januára 1921.

Firma Vulkan nebola schopná dodať stroje v stanovenej lehote, najmä pre nedostatok materiálu. Neprerastajúci rast cien v priebehu nákupu strojov spôsobil štátu veľké škody. Zariadenie objednané vo februári 1920 bolo zaplatené tak draho, že v čase stabilizácie československej meny jeho hodnota predstavovala sotva polovicu svojej nákupnej ceny.

Keďže firma Vulkan nedodržiavala zmluvné podmienky, bankový úrad rozhodol, že sa od nej kúpi len stroje potrebné priamo na razenie mincí. Ostatnú časť objednávky odložil na neskoršie, na priaznivejšie obdobie.

Okrem raziacich strojov od firmy Vulkan bankový úrad obstaral aj celý rad ďalších zariadení, napr.

univerzálny brúsiaci stroj firmy Naxos, Maschinenfabrik Frankfurt am Main, precízne váhy od firmy Zahradník v Prahe, univerzálny brúsiaci stroj od firmy Wanderer-Werke Wien. Vo februári dostala mincovňa dôležité zariadenia na elektrifikáciu podniku od firmy Bartelmus Donát v Brne.

Až koncom októbra 1920 dostala mincovňa od firmy Vulkan správu, že dva raziace a dva obrubovacie stroje sú pripravené na skúšku. Razičlá a platničky potrebné na skúšku si mincovňa požičala od viedenskej mincovne. Skúšky boli úspešné, no nastal problém s obstaraním primerane vhodného vagóna na transport strojov a so štrajkom rakúskych colníkov. Prvé stroje došli do Kremnice železnicou až 5. januára 1921 a posledné raziace stroje až v máji 1921.

Prevádzka mincovne bola do roku 1920 elektrifikovaná len čiastočne. Raziace stroje pracovali na parný pohon. Plánované využitie energie vody tečúcej podzemným turčeckým vodovodom nebolo v tom čase technicky možné. V spolupráci s bankským riaditeľstvom v Kremnici vybudovala mincovňa v máji 1921 s veľkým úsilím zdroj energie v blízkosti šachty Mária.

Bezprostredne po tom, čo bankový úrad získal prvé skúsenosti s obstarávaním mincovnej techniky, začal s urýchlenou prípravou ideových návrhov na obehové mince. Dňa 24. septembra 1919 poslal výzvu adresovanú desiatim výtvarníkom na vypracovanie návrhov na mince. Malo ísť o 1-, 2- a 5-halierové mince z bronzu, 10-, 20- a 50-halierové mince z niklovej zliatiny, 1-, 2- a 5-frankové mince zo striebra a 10- a 20-frankové mince zo zlata. Názov československej meny v tom čase ešte nebol definitívne ustálený. Namiesto štátneho znaku sa mal použiť český heraldický lev. Na súťaži sa zúčastnilo deväť výtvarníkov, ktorí podali celkovo 117 návrhov. Ako najlepšie vyhodnotila porota práce profesora Akadémie výtvarných umení v Prahe Otakara Španiela, Jana Štursu a profesora Antonína Máru.

Mincovňa nemala po prijatí prvých bronzových modelov začiatkom októbra 1920 ešte k dispozícii redukčný stroj na vyhotovenie raziacich nástrojov. Stroj bol doručený z Paríža až 18. októbra a prvé redukcie bronzových modelov boli hotové 16. novembra. Pri absencii raziacich strojov bolo možné robiť skúšobné razby len na veľkom trecom lise na medaily. Ukázalo sa, že návrhy Otakara Španiela sú vhodné na automatickú razbu. Ministerstvo financií preto už vopred u neho objednalo vyhotovenie definitívnych modelov na mince v nominálnych hodnotách 10, 20 a 50 halierov.

Súčasne prebiehalo aj obstarávanie mincovných kovov. Predbežne sa počítalo pri najmenších nomináloch s použitím šerardizovaného železa (železa s chemickou úpravou povrchu ochraňujúcou povrch mince pred koróziou). Na pokyn bankového úradu mincovňa pripravila skúšky s mediniklovou zliatinou. Ako najvhodnejšie sa ukázalo použitie zliatiny so zložením 80 % medi a 20 % niklu. Mincovňa však nebola na výrobu mincových zliatin vôbec zariadená. Bolo potrebné kupovať buď hotové platničky, alebo plechy, z ktorých by

sa mohli platničky vystrihovať. V povojnovom období však bol veľký nedostatok farebných kovov a z toho vyplývajúce ich vysoké ceny.

Po vydaní zákona č. 94 Sb. z 1. marca 1921 o razbe drobných mincí padla celá táraha prípravy na produkciu mincového obeživa na kremnickú mincovňu. Obstarávanie mincových platničiek a príprava modelov prof. Španielom spôsobili odklad začiatku produkcie mincí o pol roka. Po rokovaniach s firmami Sandrik v Dolných Hámroch, Měďárna Čechy v Prahe, Kovodělné akciové závody Stabenow Čelákovice a Berndorf Wien sa vybralo riešenie dodávky valcovných plechových pásov z podniku Sandrik v Dolných Hámroch a hotových platničiek z Měďárny Čechy.

Koncom mája prof. Španiel dodal definitívny pár modelov na 20-halierové mince, takže boli splnené podmienky na začatie razenia na všetkých dvanástich raziacich strojoch. Prvé československé obehové mince sa začali raziť 2. júna 1921 o 9.18 h. Už 21. júna odovzdala raziareň na expedovanie 750 000 kusov 20-halierových mincí.

ZÁVER

Príbeh prevzatia mincovne predstaviteľmi novej republiky v stave po totálnom odvoze raziacej techniky a vybavenia hutníckej prevádzky a po zničení prevažnej časti zostávajúceho zariadenia na príkaz maďarského ministerstva financií je názorným príkladom obnovovania chodu podniku v povojnových podmienkach s využitím všetkých dostupných personálnych, technických a materiálnych možností. Výsledkom bolo relatívne rýchle zabezpečenie produkcie potrebného mincového obeživa československej korunovej meny. Na jeho pozadí je zreteľné veľké úsilie zodpovedných vedúcich pracovníkov v rozhodujúcich úradoch a vôľa popredných českých medailérov po zobrazení novej symboliky demokratického charakteru novej republiky spolu s vysokým pracovným nasadením kremnických minciarov.

Osadenie prvých raziacich strojov značky Vulkan

